

A zoboralji vízmei falvak történeti helynevei

Témaválasztásom kézenfekvő, hiszen készülő disszertációmban Zoboralja helyneveit dolgozom fel, ugyanakkor talán aktuális is, mivel egykor Mező András tanár úr is jól megismerhette ezt a vidéket, ugyanis a Nyitrai Pedagógiai Főiskola vendégtanáraként néhány évig itt dolgozott.

Tanulmányom az 1998. október 15–17. között Győrben az Apáczai Csere János tiszteletére megrendezett tudományos konferencián tartott előadásom folytatásának tekinthető. Akkor a zoboralji hegymegi falvak történeti helyneveit mutattam be. Most a vízmei falvak ismertetésével folytatom.

Zoboraljához 13 település tartozik, melyek földrajzi elhelyezkedésükből adódóan 3 területre különülnek. A Zobor hegy északnyugati oldalán található a hegymegi falvakat, a valamikori Béd, Menyhe és Szalakusz községeket, amelyeket a mai szlovák közigazgatás Bádice és (Menyhét és Szalakuszt egyesítve) Podhorany néven jegyez. A Nyitra folyón túl nyugatra a vízmei falvak: Nyitraegerszeg (Jelšovce), Lajos falu (Ľudovítová) és Vicsápapáti (Výčapy-Opatovce); a Zobor-Harancia-Zsibrice hegylánc déli oldalán pedig az ismertebb hegyaljai falvak: Alsóbodok (Dolné Obdokovce), Alsócsitár (Dolné Štitáre közigazgatásilag Nyitrához tartozik), Barslédec (Ladice), Gerencsér (Hrnčiarovce), Geszte (Host'ová), Gímes (Jelenec), Kolon (Koliňany), Pográny (Pohranice), Zsére (Žirany) fekszenek.

A vízmei falvak népszámlási adatait vizsgálva azt láthatjuk, hogy Egerszeg lakossága közel változatlan. Fényes 1851: 1009 fő; Gyurgyík 1980: 1133 fő, 1991: 960 fő. Kedvezőtlen jelenség, hogy a falu lakossága igencsak csökken, de míg 1980-ban 9,71% volt a magyar lakosság aránya, 1991-ben 15,94%-ra emelkedett. Nyilván nem a többségi nemzetiség nagyobbarányú halálózását figyelhetjük meg, hanem a kedvező politikai változások következtében többen merték magyarnak vallani magukat. A lakosság átlagéletkora azonban igen magas 39,5. Vicsápapáti és Lajos falu múlt századi adatait még külön találjuk: Fényes 1851: Nyitra-Vicsáp: 616, Apáthy: 517, Lajos: 86, összesen: 1219; Gyurgyík 1980: 2440, 1991: 2336, ezek a hajdani 3 település összesített adatai, mert 1991-ben egy közigazgatási területhez tartoztak. A 90-es évek közepén azonban Lajos falu (Ľudovítová) különvált. Örvendetes, hogy a népesség csaknem kétszeresére emelkedett, de a nemzeti-ségi megoszlás már sokkal kedvezőtlenebb képet mutat. Igaz, Fényes Elek szótára mindhárom korabeli települést tót faluként említi, a második világháború előtt 1939-ben 50,3% vallotta magát magyar nemzetiségűnek. 1980-ban mindössze 7,75%, 1991-ben pedig 7,32% a magyarság aránya, az átlagéletkor pedig 37,4, ami a Nyitra környéki magyar települések között közepesnek mondható. Az utóbbi években talán sikerül valamelyest megállítani a hihetetlenül gyors asszimilációt, mert Vicsápapáti a teljesen szlovák Lajos falu nélkül tagja a Zoboralja Községek Regionális Társulásának, s magyar településsel is keresi a testvérkapcsolatot. A két terület (hegymegi és vízmei falvak) természetes határai, illetve az alig 2%-os magyarságú Nyitra városa elszakítja ezeket a településeket Zoboralja hegyaljai falvaitól, amelyekben eddig részben sikerült ellenállni az asszimilációnak.

A múlt század második felében készült kataszteri térképeken rögzített történelmi nevek nélkülözhetetlenek a határon túli területeken, segítenek a lokalizálásban és a tájékozódásban. Egyre kevesebb azoknak a száma, akik ismerik a határrészek magyar megnevezéseit. A magyar népi nevek nagy része ezért a történelmi névanyag alapul. Ezeket egészítik ki a szlovák népi nevek, illetve a magyar ajkúak által használt torzult alakok. A szövetkezetekben egyre inkább csak a hivatalos nyelv használatos, a 60-as évektől pedig már csak szlovák neveket találunk a térképeken.

Nyitraegerszeg területéről két múlt századi kataszteri térkép maradt fenn. Az első 1860-ból, a második 1876-ból. Az 1860-asról származó nevek szinte kivétel nélkül hivatalos névalakulatok, mesterségesen hosszú, többtagú alakban jegyezték fel őket (a régi térképekről származó neveket eredeti helyesírással közlöm): *Szöllők megetti földek*, *Szöllők alatti földek*, *Erdő alatti földek*, *Kertmegi hosszú földek*, *Középső hosszú földek*, *Felső hosszú földek*. Ezek a helynevek az országúttól nyugatabbra, viszonylag sík, enyhén lankás földterület helymegjelölései, ahol a lakosság nyugodtan foglalkozhatott a földműveléssel, itt már nem kellett árvízről tartania, s az egyházi tulajdonú földet sem tulajdonosáról, sem a földön termesztett növényről nem volt érdemes elnevezni. Elég nagy kiterjedésű területeket találhatunk, nincs természetes tagoló tényező sem. Az országút és a Nyitra folyó közötti részt pedig a vízjárás miatt legelőnek, illetve kaszálónak használták, erre utalnak az itt található helynevek: *Közös legelő*, *Külső rétek*, *Alsó rétek*, *Felső rétek*, *Berek legelő*, a falu felé közelebb eső, néhol már fás területen pedig *Bogmai láz*. Az ÚMTSz. csak erdők tisztásán található legelő és kaszáló meghatározását adja a láz utótagra, de itt nem található teljes kiterjedésű erdő, de valamikor még lehetett, s ezt őrzi a vizenyős réttől elkülönült földrajzi köznév.

Az 1876-os térképek inkább népi neveket örökítettek meg, az említett hosszú, hivatalos nevek földek utótagja mindenhol hiányzik, egyetlen többtagú név maradt meg viszonyjelölésben: *Két út köze*. Egytagú név alig akad a vizsgált anyagban. Ez vagy természetes növényzetre utal: *Haraszt* (1860), *Berek* (1876) vagy a művelési ág eszközére utal: *Petreces* (1860).

A nagy kiterjedésű táblák inkább viszonyjelölő megkülönböztető elő- és utótagot kaptak. A felső előtag mindig északi irányt jelöl, az alsó délit, az alatti a folyóhoz közelebb, lejjebb fekvő területet, a megetti a falutól távolabb, nyugatra eső részt.

A nevek viszonylagos egységét a szomszédos Szalakusz község területéről átkerült *Malomszeg* név bontja meg.

Nyitraegerszegről északra továbbhaladva Lajos falu (Ludovítová) területére érkezőnk. A település tagozódása Egerszeghez hasonló. A településről két térkép maradt fenn a múlt század második feléből, az első 1856-ból, a második 1872-ből. Az országúttól nyugatra nagy kiterjedésű területek találhatók, ezt igazolják a szokványos hivatalos elnevezések: *Nagy Tábla I. II. III.*, a *Tábla I. II. III.*, amelyekhez a térképkészítő mérnök feljegyezte, hogy volt jobbágyok táblái feküdtek ezen a részen. A művelési ágra utalás a későbbi térképről két névvel figyelhető meg: *Szőlő hegy*, *Úrbéri legelő*; a természetes növényzetet mindössze egyetlen név örökítette meg ezen az oldalon: *Galagos* (az ÚMTSz. éppen Lajos faluból adatolja ezt az alakú tájszót.)

Az országúttól a faluhoz közelebb eső területeken a természetett növényzet a névadást motiváló tényező *Kenderföldek, Káposztásföldek*, illetve a körülöttük található már gyakorta vízjárta rész természetes növényzete: *Fűszfás Közös Legelő : Fűzös Legelő, Kenderföld alatt Rét*. A falu mellett a Nyitra folyóval csaknem párhuzamosan húzódó vízgyűjtőtől a folyóig a volt úrbéri legelőket találhatjuk. Itt már szlovák nevekkal is találkozhatunk: *Ohruhla Rét* [!](1856), *Urbárke lúky* [!](1872), *Jalsina Rét, Jalsina Erdő* mindkét térképen félig magyar, félig szlovák nevek. Az erdő esetében természetes növényzetet örökített meg a név, de ugyanakkor utal a szomszédos Egerszegre is a *Jalsina Rét*. Szintén a szomszédos fekvésre utal a *Szalákuszi határtól Rétek*. A faluhoz közelebb eső területen pedig a *Közös Legelőt* és a *Zselléresi Legelőt* találhatjuk. A neveknél nem figyelhető meg a viszonyjelölés sem annyira, mint az előző településnél, csak a *Szőlő hegy* körül találkozunk ezzel a jelenséggel *Szőlők alatt tábla, Szőlők után tábla* az 1872-es térképen.

Nyitraapáti térképein (1850, 1860), főként a későbbin, a népi kiejtésű nevek a szembetűnők. A térképek készítője ugyanaz a Günther Károly, aki Lajosról a félig magyar, félig szlovák neveket is feljegyezte. Ennél a településnél derül ki, hogy a mérnök föltehetőleg az akkor használatos népi neveket jegyezte fel, s csak néhány névnél érződik a hivatalos íz: *Úrbéri Szántó földek*. A népi névhasználatot bizonyítják a következő nevek: *Ritek, Csecskek, Kert megetti, Csetertek, Lapóssak, Hosszúk*. A szomszédos településről átnyúlt területek az itteni névanyagban is jelen vannak: *Galagos, Szőlő hegyek, Úrbéri rétek, Káposztás kertek, Kender földek*. Itt már nem találhatók számozott nagy táblák, hanem fekvéséről: *Lapóssak, Felső Kereszt Út feletti, Középső-Dülők*, illetve az országút mellett a vásári napról elnevezett nagy területek helymegjelölései találhatók.

A környező települések közül ez az egyetlen, ahol dűlőutakat is találhatunk az 1860-as térképen. Az egyik a határt is képező *Suránka feli út*, amely Lajostól elválasztja a települést, a másik a faluból a szomszédos Lajos községbe vezet: *Lajosfalva feli út* (ennél a névnél is megfigyelhető a kiejtéshez igazodó lejegyzés). Érdekes jelenség, hogy eddig a falvaktól a folyó felé eső terület volt gazdagabb az elnevezésekben, ezen a településen ez megváltozott, s a falu környékén, illetőleg az országúttól nyugatabbra eső részen található a nevek többsége.

Nyitravicsáp névanyageloszlása egyenletesnek mondható a 1851-es és 1860-as térképek alapján. A korábbi településeknél már említett vízgyűjtőnek itt már neve is van: *Tóba*, s ez a név a környező névanyagban is megjelenik: *Tóban túl Rétek, Toba innen, Tó Megetti Közlegelő*. A természetes növényzetre utal a Nyitra mellett a *Beregh Közlegelő*, az országúttól nyugatra, a suránkai határ mellett az *Erdő, Fövények, Galagos*; itt találunk domborzati neveket is: *Völgy, Kis Völgy, Lapóssak, Torkok*.

A nagybirtokossághoz kapcsolódó helynevek: *Úrbéri Rétek, Úrbéri Legelő, Úrbéri Szántó földek, Közlegelő*. A föld hasznosítására utalónevek: *Kender Földek, Liba legelő, Mala Pazsit, Sertés Legelő, Eletések melletti, Eletések alatti, Kereszt kapások, Szőlő hegyek, Öreg Szőlő hegyek, Barakapás, Irtványok*.

A település névanyagában megfigyelhető a hivatalos névadás egyik jellemző formája, amikor a nagy kiterjedésű terület összevont nevet kap ezzel jelölve határait: *Csetertek és Prosztyályok, Barakapás és Galagos, Fövények és Völgy*. A vi-

szonyjelölő kéttagú neveket azonban feleslegesen nem bővítették újabb utótaggal: *Kert megetti, Orbánko alatt, Eletések melletti, Eletések alatti*.

A történelmi nevek között találunk egy érdekes adatot, a *Geresztény* nevet. Föltehetőleg alaki és jelentésbeli tájszónak tekinthetjük, mert az ÚMTSz. a Zobor vidékéről ismeri a keresztény szó kis cserépkorsó jelentését, melyekből lakodalmakkor a bort itták. Ezen a területen a Szőlőhegyek mellett található ez a helynév. A zöngés-zöngétlen változás pedig a nyelvnyírásokban gyakran előforduló tényező.

Összegzés: A négy vízmezi település történeti névanyaga egységes képet mutat. A felszín természetszerűleg befolyásolja a helynevek számát is. A sík terület s a nagybirtok is befolyásolja, hogy kevésbé tagoltak a falvak, jóval kevesebb megnevezéssel találkozunk, mint a hegyvidéken vagy a kisbirtokosságú területen. Arányait tekintve szintén alacsonynak érezhetjük a természeti nevek előfordulását. Bár egy-egy esetben előfordulnak hivatalos jellegű nevek, mégsem ezek dominálnak a történeti névanyagban, sőt helyenként éppen ellenkezőleg, mintha éppen az a törekvés jellemezné a lejegyző mérnököt, hogy a népi alakban előforduló nevet akarta volna megörökíteni a térképeken.

Felhasznált irodalom

FÉNYES ELEK: Magyarország geographiai szótára Pesten, 1951.

GYURGYÍK LÁSZLÓ: Magyar mérleg Kalligram Könyvkiadó Pozsony, 1994.

KISS LAJOS: Földrajzi nevek etimológiai szótára Akadémiai Kiadó Budapest, 1988.

SÁNDOR ANNA: Nyitra vidéki helytörténeti és nyelvjárási szövegek I. Anyanyelvi Füzetek 3. Nyitra, 1994.

Térképek

Nyitra Egerszeg helység határának felvételi térképe készült 1860-ik évben

Nyitra Egerszeg tagosított határának térképe készítette 1876-ik évben

Lajos falvai hátár térképe mérte 1856-ik évben Günther károly hittes mérnök

Lajos falvai hatarara vonatkozó térképe 1872-ik évi június 18-án

Nyitra-Apáthi helység határának térképe Készült 1850-ik Évben

Nyitra Apáthi tagosított határának térképe Készült 1860 Évben

Nyitra Vicsáp helység határának térképe Készült 1851-ik évben

Nyitra Vicsap tagosított Hatarának térképe Készült 1860 Évben

N. CSÁSZI ILDIKÓ